

ATROF-MUHITING IFLOSLANISHIDA AVTOMOBIL YO'LLARINING TA'SIR DARAJASI

Hakimov Omonxon

Toshkent Davlat Transport Universiteti Talabasi

Annotasiya: Mazkur ishda yo'l inshootlarida harakatlanuvchi avtomobillardan chiqadigan zaharli gazlar atrof-muhitni ifloslantirishi, yo'l qurilishi natijasida tabiatga katta zarar berishi, yo'l yotqizish sababli ulkan daraxtlar kesilishi.

Kalit so'zlar: Transport, avtomobil yo'llari, Atrof muhit, chiqindi gazlar, ozon qatlami, ekologiya, dvigatellarining chiqindilari, chang zarrachalari, aglomeratsiya.

Avtomobil yo'llaridagi avtomobillardan chiqadigan gazlar hozirgi kunda atrof- muhitga eng katta zarar keltiruvchi omillardan hisoblanadi.

Hozirgi kun O'zbekiston yo'llarida taxminan 5 millondan ko'proq avtomobillar harakat qilishmoqda. Bu har yetti kishiga bittadan avtomobil to'g'ri keladi. Bu esa atrof- muhitga ta'sir etmay qolmaydi. Avtomobillarning katta qismi elektromobil emasligi va mavjud avtomobillar foydalanadigan A-80, A-91 yoqilqilar sifat darajasi sifat-nazorat darajalariga javob bermasligi

Ulardan katta miqdorda zararli gazlar chiqishi hisobiga ekologiyaga katta zarar yetkazadi. Bundan tashqari, avtomobil shovqini zararli tovushdir. O'zbekistondagi yirik shaharlar aholisining 60 foizdan ortig'i bugungi kunda xuddi shunday zararli shovqindan aziyat chekadi, Biz nafas oladigan havo - atmosferani tashkil etadigan qatlamlar har qaysisi o'zining muayyan vazifasiga ega. Masalan, ozon qatlami barcha tirik organizmlarni nurlanishdan saqlaydi. Quyosh nurlari ta'sirida kislorod, azot oksidi va boshqa gazlar ishtirokida hosil bo'lgan ozon kuchli ultrabinafsha nurlarni o'ziga yutib, tirik organizmlarni uning salbiy ta'siridan himoya qiladi. Avtomobillardan havoga chiqariladigan is gazi esa ozonning yemirilishiga sabab bo'ladi. Mutaxassislarining hisob-kitobiga ko'ra, havoni ifloslantiradigan asosiy antropogen omillar ro'yxatida avtomobil transporti birinchi o'rinni egallaydi. Ya'ni umumiy zararning 40 foizi Yer yuzida harakatlanayotgan avtomobillar hissasiga to'g'ri keladi. Qolgan zararning 20 foizi energetika sanoati, 14 foizi korxonalar va tashkilot ishlab chiqarishi, 26 foizi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, maishiy kommunal xo'jaligi va boshqa sohalardan yetkaziladi. Bu raqamlar ko'rsatib turibiki avtomobillar atrof- muhitni saqlashda birinchi navbatda avtomobil gazlaridan tozalashimiz zarur. Shuning uchun mutaxassislar avtomobilni "g'ildirakli kimyoviy fabrika" deb atashadi. Dunyoning eng ilg'or, rivojlangan davlatlarida tashqi muhitning ifloslanishi avtomobil dvigatellari chiqarayotgan zaharli moddalar tufayli yuz beradi. Yaponiyada avtomobillarning ko'pligidan ko'cha harakatini

boshqaradigan politsiya xodimi har ikki soatda kislorod niqobini almashtirib turishga majbur bo'lar ekan. Mashina motori chiqargan gaz tarkibida uglerod oksidi, karbonat angidrid, aldegidlar, azot oksidi, qo'rg'oshin birikmalari bo'lib, ular nafaqat atrof-muhit sofligiga putur yetkazadi, balki inson salomatligi uchun ham koni ziyon hisoblanadi. Uglerod oksidlari qondagi gemoglobin bilan birikib, uning kislorod tashish xususiyatini kamaytiradi, qo'rg'oshin birikmasi esa nafas yo'llari orqali organizmga o'tib, yurak-qon tomirlari faoliyatiga jiddiy shikast yetkazadi. Bitta avtomobil bir kunda 10-12 litr benzin yonilg'isi ishlatib, atmosfera havosiga 25 kilogrammcha zararli kimyoviy birikmalarni chiqaradi. Bir yil davomida "ishlagan" avtomobil 4 tonnadan ortiq kislorodni yo'qotishga "hissa" qo'shadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, inson bir sutkada o'rtacha 1,5 kilogramm oziq-ovqat, 2,5 litr suv iste'mol qiladi. Odam o'pkasi esa bir sutkada 13 kubometr havoni yutib chiqaradi.

Bu butun bir boshli temir yo'l sistemasi hajmiga teng. Odam ovqat yemasdan bir oy, suvsiz uch kun yashashi mumkin. Biroq havosiz ikki-uch daqiqadan ortiq yashay olmaydi. Qolaversa, transport vositalaridan chiqadigan is gazi o'simlik va hayvonot dunyosi, suv va tuproqni ham baravar zararlaydi.

Ifloslangan havo ta'sirida o'simliklarda modda va energiya almashinuvi buziladi, ekinlar va mevali daraxtlar kamhosil bo'lib qoladi. Bugina emas, is gazi tabiatdagi fotosintez jarayoniga ham salbiy ta'sir o'tkazishi aniqlangan. Aslida is gazining ham atmosferada o'z o'rnini, vazifasi bor. Ya'ni kimyoviy formulasi SO₂ bo'lgan mazkur modda yerdagi haroratni me'yorda ushlab turadi, uni ramziy ma'noda sayyoramizning ko'rpasi, deyish mumkin. Is gazining atmosfera havosi tarkibidagi ulushi 0,3 foizni tashkil qiladi, ammo bu turg'un miqdor emas, mavsumga bog'liq ravishda o'zgarib turadi. Olimlarning aniqlashicha, hozirgi davrda is gazi miqdori inson omili ta'siri bilan bir yilda o'rtacha 22 milliard tonnadan ortiqni tashkil qiladi".

Bularga avtomobil yo'llarining ko'p qismi to'g'ri loyihalanmaganligi sabab qilib ko'rsatishimiz mumkin. Ya'ni avtomobil yo'llari yaqin masofaga borishga katta tirbandlik va aylanma harakatlar sabab ko'p masofa bosib o'tish kerak. Avtomobil yo'llari ikki yon bag'riga daraxt va gullardan landsahftlar loyihalanishi kerak. Bu katta yutuq hisoblanadi. Ya'ni birinchidan shahar chiroyiga tabiiylik qo'shishi bilan birga atrof- muhit tozaligiga ham xizmat qiladi.

Katta muammolardan yana biri bu avtomobil yo'llarini qurish mobaynida daraxtlar, gullar va hatto ko'llarni ham quritish ishlari yuz bermoqda. Ko'p hollarda avtomobil yo'llarini qurish uchun tabiat manzalararidan vos kechmoqdamiz. Bu bizga manzilimizga yetib olishimiz uchun yaqin va tez bo'lishi mumkin lekin tabiatning katta qismiga zarar berilmoqda. Yangi qurilgan avtomobil yo'llari yon bag'rilariga ekologik manfaat olib keluvchi daraxtlar ekishlarni tashkil etib yo'lga qo'yib olganimizda ekologiyaga zararni kamaytirishga muaffaq bo'lar edik. Atrof-muhit

zararini kamaytirishning yana bir usullaridan biri yurtimizga elektro avtomobillarni ko'paytirishimiz lozim. Chunki, elektro avtomobillar zararli gazlar deyarli ishlab chiqarmaydi.

Benzinning to'liq yonmasligi natijasida azot, oksidi oltingugurt dioksidi uglerod oksidi va o'simliklar barglariga zarar yetkazuvchi zarrachalar chiqadi. O'simliklarning o'sishi va morfologik xususiyatlariga avtomobil chiqindilaridan ajralib chiqadigan og'ir metallarning ta'sir qilishi mumkin. Avtomobillarning changlari egzoz gazlaridan shuningdek avtomobillarning yo'llarda harakatlanishi natijasida paydo bo'ladi chang bu tashvishlanishning yana bir sababidir chang faqat avtomobillarning yo'llarida harakatlanishi natijasida paydo bo'ladi. Biroq shu bilan birga muammo paydo bo'ldi juda ko'p miqdordagi transport vositalari global miqyosda ekologik vaziyatning yomonlashuviga olib keldi shuning uchun ham bugungi kunga ekologik transport turlarini olib kirish hamda ulardan foydalanishni tavsiya beraman ular zararsiz ekologik toza transport turiga kiradi. Energiya chiqarish uglevodorodlarni yoqish bilan bog'liq bo'lmagan har qanday transport ekologik toza deb atash mumkin. Elektr transport asosiy muammosi batareyalardir ular allaqachon elektr transport vositalarini ommaviy ishlab chiqarish uchun yagona cheklovdur. allaqachon elektr transport vositalarini ommaviy ishlab chiqarish uchun yagona cheklovdur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017 yilning 14 fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2018 yillarda mintaqaviy avtomobil yo'llarini rivojlantirish dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda qishloq joylarda yangilangan namunaviy loyihalar bo'yicha arzon uy-joylar qurish dasturi to'g'risida" gi qarori.
3. Mirziyoev SH.M. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz". – Toshkent: «O'zbekiston» 2017 yil.
4. Mirziyoev SH.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1- jild. – Toshkent: «O'zbekiston» 2017 yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 23-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining 2017-yilgi Investitsiya dasturi to'g'risida"gi qarori;
6. 2007 yil oktyabrda qabul qilingan "Avtomobil yo'llari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni;
7. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 2003 yil 19 avgustdagi PF3292-sonli "Umumiy foydalaniladigan avtomobil yo'l qurish va foydalanishni boshqarish tizimini takomillashtirish to'g'risida" gi farmoni;